

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА В ПОЛЬЩІ У 20-Х РР. ХХ СТ. (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

В статті висвітлюються питання визнання прав національних меншин міжнародним законодавством. Розглянуто становище української меншини Східної Галичини в Другій Речіпосполитій, рішення Паризької мирної конференції щодо Польщі по забезпеченню охорони прав меншостей, висвітлюється робота Ліги націй і Міжнародного Трибуналу по забезпеченню прав меншостей.

Ключові слова: культурно-національна автономія, Антанта, Ліга Націй, Східна Галичина.

Постановка проблеми. В період національного відродження в Україні виникає нагальна потреба формування в суспільстві національно активних громадян, які усвідомлюють свою національну приналежність, вітають відкритість міжетнічних контактів, прагнуть уникнення шовіністичних або інших ксенофобських упереджень. Вивчення і переосмислення позитивного і негативного досвіду політики мультинаціональної держави щодо меншин в інших країнах, зокрема в Польщі в 1918-1939 рр., дає можливість уникнути помилок в такій гострій сфері як національна політика.

Аналіз досліджень. Вітчизняна і зарубіжна юридична і історична наука не обходять своєю увагою вивчення правових проблем національних меншин. Ці питання знайшли своє відображення в тій чи іншій мірі в працях відомих дослідників С.Аліксєєвцевої, В.Кульчицького, С.Макарчука, Ю.Маковського, Я.Олесницького, П.Рабіновича, Б.Тищика, Ж.Цибіховського та ін. Разом з тим існує певний розрив між науковими здобутками правників та «чистих» істориків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийнята 1776 р. США Декларація незалежності справила помітний вплив на створення французької Декларації прав людини і громадянина. Ця Декларація стала програмним документом не тільки для Франції, але й інших країн світу [1, с.211].

Конституція США і прийняті до неї десять поправок т. зв. Білль про права (1791 р.) претендують на гідне місце в генеалогії прав людини. Сама Конституція США „відіграє роль своєрідного суспільного договору, який гарантує недоторканість прав громадянина”[2].

Після французької буржуазної революції (1789 р.) визнання національних прав людини йде в парі з розвитком модерного демократизму. Гучні гасла Руссо і революції „liberté, égalité, fraternité” про суверенність народу та його самовизначення знайшли широку підтримку народу Франції.

Із завершенням Наполеонівських воєн та Віденського Конгресу (1815 р.) аж до 1848 р. найбільші держави Росія, Австрія, Прусія (до них приєдналися Англія і Франція) вирішували долю Європи, її народів, втручалися в справи інших держав.

Разом з тим „весна народів” 1848 р. на порядок денний висуває нові гасла демократизму і національних прав. Наполеон III та італійський міністр Кавур (Cavour) не тільки проголошують „принцип національності, але й вводять вперше в практику ідею самовизначення народів через введення плебісциту» [3, с. 4].

Перша світова війна, що розпочалася 1914 р., крім економічних і територіальних причин, мала також національне підґрунття. Українське населення Австро-Угорщини швидко відреагувало на цю подію. Лідери трьох найбільших галицько-українських партій – націонал-демократичної, соціал-демократичної і радикальної 1 серпня 1914 р. створили Головну Українську Раду на чолі з К.Левицьким, яка на початку травня 1915 р. була реорганізована у Загальну українську раду. Загальна українська рада в своїй програмній Декларації перед цілим світом прилюдно заявляє, що „нашою метою щодо українських земель, що стогнуть перед російським ярмом, є вільна, самостійна Україна, - вільна самостійна українська держава... домагається в межах Австро-Угорщини територіально-національної автономії, з'єдинення українських областей в одну автономну, на основах свободи і демократії збудовану територію, - при чім так само, як ми для українського населення на тих територіях, де воно становить меншість (виділено мною – С.К.) домагаємось культурно-національної автономії, так само стоїмо за повну культурно-національну автономію для всіх національних меншостей на українській автономній території»[4, с.156-158].

В унісон Загальній українській раді поневолені народи Австро-Угорської монархії наприкінці жовтня 1918 р. проголосили незалежність Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Сербо-Хорвато-Словенії [5, с.182].

В цей же період держави Антанти, до яких приєдналися в квітні 1917 р. США, проголосили що їхньою метою є визволення поневолених народів і надання права на самовизначення.

8 січня 1918 р. президент США Вудро Вільсон у своєму листі до американського Конгресу виклав знаменитих 14 пунктів про право націй на самовизначення. Зокрема пункт тринадцятий визначав характер державного ладу і оптимальні кордони майбутньої Польської держави. Звучав цей пункт так: «Повинна бути створена незалежна Польська держава з включенням до неї територій, населених безумовно польським населенням, причому їй необхідно забезпечити вільний і надійний доступ до моря, та її політична й економічна незалежність і територіальна недоторканість мають бути гарантовані міжнародною угодою» [6, с.233]. Отже, 13-й пункт цієї геополітичної програми після визнання її Німеччиною і Австро-Угорщиною став тим міжнародно-правовим актом, на основі якого світове співтовариство погодилося виправити несправедливість, допущену щодо поляків при поділі Речі Посполитої.

Поляки, які вважали Галичину своєю історичною територією, активно готувалися для захоплення влади в Галичині і розпочали формування незалежних державницьких структур. У Кракові 28 жовтня 1918р. була створена ліквідаційна комісія, яка передбачала взяти владу в усій Галичині і закріпити перехід цього краю до Польщі.

Характеризуючи демографічний склад Східної Галичини констатуємо, що більшість населення становили українці (на 1890 р. тут проживало 4,7 млн. осіб, з

яких 63% становили українці, 23 % - поляки, 13 % - євреї, 1 % - інші) [5, с.180]. Отже, однією з найчисленніших національних меншин в Польщі була українська, про яку забулися країни Антанти.

Важливою подією досліджуваного періоду було створення на початку 20-х років Паризькою мирною конференцією Ліги Націй, яка поступово стала важливим чинником міжнародного життя. В її діяльності чільне місце посідали проблеми поняття суверенності держав і справа охорони національних меншостей, які від тоді стали питанням міжнародного права. Були підписані ідентичні договори Союзних держав з Австрією, Чехословаччиною, Югославією, Польщею, Румунією, Грецією, Болгарією, Угорщиною і Туреччиною. Застережимо, що лише в договорі з Чехословаччиною було вказано на те, що для Підкарпатської Русі надається окрема автономія.

В даному контексті заслуговує на увагу оцінка Договору між союзними державами і Польщею від 28 червня 1919 р. у Версалі щодо Східної Галичини. Одночасно з укладенням мирного договору Польща, Великобританія, Франція, США та інші країни підписали особливий договір „Про захист прав національних меншин”.

В § 2 зазначається, що „польський уряд зобов’язується забезпечити всім мешканцям без різниці уродження, народности, мови, раси та релігії – повну та цілковиту охорону життя та свободи. Усі мешканці Польщі матимуть право свобідного виконування практик, публічно і приватно, кожної віри, релігії або вірування, наскільки ці практики не будуть незгідні з публічним порядком та добримими обичаями, далі містилися торгово-економічні постанови” [3, с.10-11].

Не зважаючи на проголошення президентом США В.Вільсоном права націй на самовизначення, всупереч положень вищезгаданого договору, лідери Антанти вирішували долю ЗУНР не на користь українського корінного населення. Так була прийнята резолюція, запропонована Державним секретарем США Лансінгом, в якій зазначалося:

„1. Польський уряд уповноважено окупувати воєнними силами Східну Галичину аж по річку Збруч.

2. Польський уряд уповноважено використати будь-які свої воєнні сили включно з армією Галлера для цієї окупації.

3. Польський уряд буде уповноважений встановити в Східній Галичині цивільну адміністрацію під мандатом головних союзних і приязнених (асоційованих – С.К.) держав, яка повинна забезпечити, по можливості, автономію цієї території, а також політичні, релігійні та особисті свободи населення.

4. Ця умова буде аж до наступного самовизначення населення Східної Галичини щодо його державної приналежності” [3, с.18-19].

Як видно, цим правовим актом передбачалося надання для Східної Галичини спеціальної автономії, навіть у випадку, коли Польща з часом мала одержати „Мандат для цивільної окупації”. З огляду міжнародного права найважливішим є те, що ці приписи щодо охорони прав національних меншостей можемо вважати міжнародними зобов’язаннями і вони залишаються під охороною Ліги Націй, яка по суті „дозволила втручатися у внутрішні справи відродженої Польської держави...” [7, с.55].

Разом з тим, гострі суперечки в стані держав–переможців не дозволили їм остаточно визначити політичний статус Східної Галичини, що затримувало вирішення проблеми цього краю.

11 липня 1919 р. Верховна Рада Антанти в своїй ухвалі визначила попередні умови мандату на окупацію Східної Галичини Польщею з наступним укладенням угоди про забезпечення польським урядом „в міру можливості” автономію цьому краю, а також політичну, релігійну та особисту свободу мешканцям. Цікавим було те, що державно-правовий статус Східної Галичини повинно було встановити саме населення краю на основі „вільного самовизначення” під час проведення плебісциту, термін проведення якого мали визначити „союзні і дружні держави” [8].

Польща була вимушена прийняти трактат про національні меншини, оскільки до цього її зобов’язувала 93 стаття Версальського мирного договору.

30-31 липня 1919 р. польський сейм після тривалих і гострих дебатів ратифікував мирний договір та трактат про національні меншини більшістю голосів. „За” проголосували 286 депутатів, „проти” – 41.

Але цим приписам не судилося бути виконаними. На окупованих українських територіях Польща встановила жорстокий воєнно-політичний режим. Це стало можливим після Сен-Жерменського мирного договору з Австрією 10 вересня 1919 р. в результаті якого Австрія зреклася прав суверенності над Східною Галичиною, Польща завоювала її територію, а держави Антанти стали її сувереном.

Захист щодо порушення прав меншостей були компетенцією Ліги Націй і Міжнародного Трибуналу, який мав складатися з 11 суддів і 4 заступників, що мають відповідну кваліфікацію. Члени Трибуналу обиралися на 9 років. Проте перший склад було обрано на загальних зборах Ліги Націй, які відбулися в жовтні 1921 р., а сам Міжнародний Трибунал розпочав свою роботу лише в 1922 р. в Гаазі [3, с.25].

Українські політики і державотворці намагалися використати вищезгадані міжнародні організації для розв’язання міжнародних чи національних питань. У 1921 р. емігранти зі Східної України створили у Відні українське товариство Ліги Націй. 20-21 січня емігранти Галичини організували в столиці Австрії Західноукраїнське товариство Ліги Націй на чолі з президентом товариства Романом Перфецьким [9]. Західноукраїнське товариство Ліги Націй, керуючись принципом права націй на самовизначення, поставило своїм головним завданням „боротися за створення незалежної української держави” [10].

У жовтні 1921 р. при Унії (створена в січні 1919 р. в Парижі міжнародна Унія товариств Ліги Націй – С.К.) створюється спеціальна постійна комісія до справ національних меншин, яка розпочала активну діяльність. Вступ до Унії означав мати можливість використати її трибуну для широкої пропаганди, впливати на саму Лігу Націй, яка неодноразового розглядала її пропозиції і приймала відповідні резолюції.

Діяльність Західноукраїнського товариства відбувалося в руслі політики Є.Петрушевича, його рішучого невизнання польської державності на західноукраїнських землях і спроб з допомогою країн Антанти відновити Західно-Українську Народну Республіку [11].

Активна позиція українських політиків і державотворців на міжнародній арені спонукали Польщу в першій Березневій демократичній Конституції записати низку

важливих положень, що торкаються безпосередньо національних меншостей, зокрема про повну охорону життя, свободи і майна без різниці походження, народності, мови, раси чи релігії (ст.95), рівність перед Законом (ст.96), визнання власності (ст.99), право на свободу (ст.101), свобода преси (ст.105), право створювати коаліції (ст.108), плекати свою мову (ст.109), свобода совісті і віросповідання (ст. 111-116) [12] та ін. Однак більшість цих положень так і залишилися на папері.

Крім того, в Законі сейму від 26 вересня 1922 р. надавалося самоуправління Львівському, Тернопільському і Станіславському воєводствам, які викладені в 25 статтях. Закон цей мав на меті показати, що Польща визнала певну автономію для Східної Галичини і добути визнання суверенності над нею [3, с.38-44].

12 травня 1926 р. у Польщі стався державний переворот і був встановлений диктаторський режим Пілсудського. Сейм одразу легалізував режим Пілсудського, прийняв низку антидемократичних законів і вніс зміни і доповнення до Конституції 1921 р., в результаті чого набагато зросли повноваження президента і значно обмежувалися права парламенту. Все це привело до обмеження прав національних меншин у Польській республіці.

У польській політиці, - пише Микола Сивіцький, - національним меншинам рівноправність гарантована лише теоретично, щоб отримати від західних держав схвалення здійснених загарбань, а на практиці після схвалення ті зобов'язання були перекреслені. За непорядність жодна держава навіть пальцем потім не пригрозила, тому нічого дивного, що пізніше Польща відкликала свій підпис під міжнародним договором меншин. Меншинам залишився рух опору [13, с.66-67].

Висновки. Зроблений аналіз окремих міжнародних рішень про охорону національних меншин показує, що вони не діють там, де частина населення позбавлена своєї державності і мусить входити до гетерогенної держави, що не відповідає принципам природнього права.

Так сталося з однією з найбільшою українською меншиною Східної Галичини, яка складала 68 % (всі національні меншини Польщі склали 30 % - С.Кондратюк), і за рішенням Паризької мирної конференції була віддана Польщі. З моменту проголошення незалежності і в наступні п'ять років 1918-1923 рр. керівництво новоутвореної Польської республіки намагалося переконати світову громадськість про свої права на українські землі і довести, що вона нібито забезпечує всі права національних меншин.

Березнева Конституція Польщі 1921 р. (стаття 109) гарантувала права меншин і проголошувала, що „окремі державні закони забезпечать меншинам у Польській державі цілковитий та вільний розвиток їх національних властивостей шляхом діяльності органів автономних меншин публічно-правового характеру, зокрема органів загального самоврядування” [12, с.59]. Але після рішення Ради послів Англії, Франції, Італії та Японії від 15 березня 1923 р. про визнання Східної Галичини частиною Польщі, всі ці права залишилися на папері. Насправді ці обіцянки польської влади були розраховані тільки на реакцію міжнародної спільноти. Надалі проводилася політика на національну асиміляцію меншин.

Перелік використаних джерел та література:

1. Див.: Макаруч В.С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн. Вид. 5-те, доповнене. – К.: „Атіка”, 2006. – 680 с..

2. Див.: Мережко О. Американське конституційне право і міжнародні стандарти з прав людини. Український часопис прав людини. – К., „право”, 1995. – С.55.
3. Див.: Д-р Ярослав Олесницький. Права меншостей. Нарис з міжнародного права (З наведенням польських законів). – Львів: Надкладом видавництва спілки «Діло», 1923. – 48 с.
5. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914-1918. I част. Львів, 1929. – С.156-158.
6. Див.: Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. К., «Атіка», 2006. – 352 с..
7. Архив полковника Хауза. Подготовлен к печати профессором истории Иэлского университета Чарлзом Сеймуром. Т.III. Перевод с английского В.В.Проскунина. – Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1933. – 320 с.
8. Див.: Васюта І. Політична історія Західної України. 1918-1939 рр. – Львів, „Каменяр”, 2006. – 355 с.
9. ДАЛО. Ф.1, оп.52, спр.2856, арк.1.
10. ЦДІА України у Львові. Ф.355, оп.1, спр.3, арк.1-2.
11. ДАЛО.Ф.271, оп.1, спр.385, арк.182-183.
12. Детальніше див.: Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (1922-1928). Вісник Львів. ун-ту. Серія історична. Вип.33. – Львів, 1998. – С.154-160.
13. Див.: Konstytucja 17 marca 1921 г. – Warszawa. - 1921. – 70 s.
14. Цит.: Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. Т.І. Переклад з польської Є.Петренка. – К., Вид. ім. Олени Теліги, 2005. – 344 с.

Кондрат юк С.В. Украинское национальное меньшинство в Польше в 20-х гг. XX века (международно-правовой аспект).

В статье освещаются вопросы признания прав национальных меньшинств международным законодательством. Рассмотрены статус украинского меньшинства в Восточной Галичине во время Второй Речи Посполитой, решения Парижской мирной конференции относительно Польши по обеспечению охраны прав меньшинств, освещается работа Лиги Наций и Международного Трибунала по обеспечению прав меньшинств.

Ключевые слова: культурно-национальная автономия, Антанта, Лига Наций, Восточная Галичина.

Kondratyuk S.V. The Ukrainian national minority in Poland in 20-years of XX century (international-legal aspect).

The questions of recognition of right of national minority by international law are considered in this article. The condition of Ukrainian minorities of the East Galichina at the Second Rech Pospolitaya is considered by author in this scientific article. The author lights up the decisions of Paris conference of peace on the occasion the providing with protection of the rights of national minorities by Poland. The author lights up working of the League of Nations and International Tribunal on the occasion providing the rights of minorities.

Key words: cultural-national autonomy, Atlanta, the League of Nations, East Galichina.

Надійшла до редакції 03.06.2008 р.